

PETER KLINAR*

Študije o etnonacionalizmu – spodbude za aktualna razmišljanja

Ob izidu zbornika o etnonacionalizmu

Zbornik: Študije o etnonacionalizmu (Založba Krt, Ljubljana 1991), ki jih je izbral in zbornik uredil profesor dr. Rudi Rizman, naš mednarodno uveljavljeni strokovnjak za etnične študije, je izšel v pravem času. V njem so zbrani (ob upoštevanju mednarodnih kriterijev) prispevki vodilnih avtorjev, ki se ukvarjajo s problemi etničnosti, narodov, nacionalnih držav in etnonacionalizmov v sodobnem času uveljavljanja procesov modernizacije. Ob vseh naštetih pojavih se razganejo pred nami različni pogledi, bogastvo idej, ki bralca spodbujajo k razmišljanju in ga odvrtaajo od enostranskih in poenostavljenih pogledov, na katere smo bili navajeni v času, ki se poslavlja. Mnogi temeljni pojmi postajajo po študiju zbornika jasnejši, k čemur še posebej prispeva sintetični uvodni Rizmanov prispevek, ki je bil objavljen tudi v naši reviji (Tip 8–9/91, str. 939–954). Zbornik je nepogrešljivo gradivo za teoretično raziskovanje sodobnih etničnih pojavov in za teoretično koncipiranje empiričnih raziskav, ki zadevajo omenjene zapletene etnične pojave.

Avtorja tega zapisa je vsebina zbornika spodbudila k hipotetičnim razmišljanjem o sodobnih razmerah slovenskega naroda in o procesih razpadanja Jugoslavije. Citirani avtorji iz zbornika ilustrativno sicer omenjajo ob drugih tudi jugoslovanske probleme, vendar te navedbe zadevajo čas, ko še ni prišlo do nasilnih etničnih konfliktov in vojne v jugoslovanskem prostoru. Uporabljene ugotovitve citiranih avtorjev so splošne narave; avtorju tega prispevka so bile opora za izhodišča pri poskusu začetne analize sedanjih slovenskih in jugoslovanskih narodnih in etničnih problemov. Tudi takšne načine branja utegnejo spodbuditi razprave, objavljene v zborniku. Cilji zbornika, usmerjeni k izobraževanju, širjenju znanja, raziskovanju, razmišljanju – bodo pri kritičnih bralcih nedvomno doseženi. Zainteresirani bralci aktualnih vsebin zbornika bodo po njegovi preučitvi v teh kritičnih časih še bolj zavzeti pobudniki humanih etničnih odnosov in odločnejši nasprotniki nasilnih etničnih konfliktov.

* Dr. Peter Klinar, sociolog, redni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

Odprava inkongruence med kulturnimi in političnimi značilnostmi naroda

Za slovenski narod je značilno, da so imele njegove etnične vezi trajnejšo naravo, čeprav se narod spreminja. V zadnjih letih opazamo močno oživljanje etničnih vezi, saj govorimo o ponovni pomladi slovenskega naroda. Slovence moremo prištevati k narodom s poudarjenim etničnim jedrom, ki se spominjajo svoje preteklosti, ustvarjajo in upoštevajo svoje simbole in mite (Armstrong, 45–47).

Zgodovina slovenskega naroda kot majhnega naroda z majhno močjo kaže na asimilacijske pritiske in poskuse podrejanja, ki so jih vseskozi izvajali proti njemu večji in močnejši narodi. Njegov boj proti tujemu etnocentrizmu je potekal v veliki meri s kulturnimi sredstvi in s svojim kulturnim obstojem in razvojem je prispeval k uveljavljanju kulturnega pluralizma v evropskih dimenzijah. Politično slovenski narod ni bil avtonomen. Prizadevanja po uveljavitvi moderne politične suverenosti slovenskega naroda se niso uresničevala vse do devetdesetih let tega stoletja. Zdi se smiselno uporabiti v zvezi s slovenskim narodom teoretično razglabljanje o kulturnem in političnem narodu (Alter, 229–233). Značilnosti kulturnega naroda z elementi etničnosti, duhom skupnosti, ki jih srečujemo pri vzhodnoevropskih in centralnoevropskih narodih, so pri slovenskem narodu ves čas prisotna. Pri njem pa se ne kažejo znaki uveljavljenega političnega naroda, z nacionalno državo, upoštevanja samoodločbe, tako da moremo govoriti o inkongruenci med kulturnimi in političnimi značilnostmi naroda. Gre za dolgotrajno etnično-genealoško pot razvoja naroda iz etnične v politično enoto, iz etnične narodne tvorbe v državno-nacionalno tvorbo. Tako se slovenski narod uvršča v tipologijo oblikovanja narodov, kjer etnije na različnih stopnjah samozavesti postavljajo zahteve po različnih vrstah svoje avtonomije (gospodarske, izobraževalne), vse do zahtev po lastni nacionalni državnosti, ki more najbolj učinkovito zaščititi navzven nacionalne pravice, navznoter pa državljske pravice. Opisani model se razlikuje od zahodnoevropskih modelov oblikovanja narodov, kjer so države in (nacije) narodi nastajali drug za drugim okrog glavnega etničnega jedra. (Rizman, 21, 22, A. Smith: *State-Making and Nation Building*, v J. Hall ur: *States in History*, Basil Blackwell, London 1986, str. 228–263) in kjer ni opazna inkongruenca med kulturnimi in političnimi značilnostmi naroda.

Teoretični pogled na procese preoblikovanja etničnih skupin – prek narodov do državotvornih nacij – bi shematično prikazali takole: pluralistične etnične skupine s svojimi pripisanimi etničnimi značilnostmi in razvito identiteto, skupnimi vrednotami ter organiziranostjo, ki vsebuje intenzivne notranje skupinske interakcije z obstojem socialnih omrežij, se razvijajo v narod, ko uveljavljajo kulturno-jezikovno ter izobraževalno avtonomijo kakor tudi gospodarsko avtonomijo in omejeno javno oblast (regionalna avtonomija). Narodi po tej teoretični razvojni shemi še ne dosežajo popolne suverenosti. To dosežejo, vključno s politično neodvisnostjo, ko se narodi razvijejo v državotvorne nacije (R. Jackson: *Ethnicity*, v: G. Sartory: *Social Science Concepts*, Sage, London 1984, str. 205–233).

Ob nastajanju slovenske nacionalne države pa ob vseh znanih prednostih, ki jih narodom daje njegova država, je treba opozoriti tudi na porajajoče se probleme. Nacionalna država je vendarle verjetno le zadnja postaja etnonacionalnega dogajanja in jo je treba razumeti le kot sredstvo za enakopraven vstop v širše evropske integracijske procese, kar pomeni, da samostojnost slovenske države brez hkratnih enakopravnih, širših integracijskih procesov še ni zadosten cilj. Nastanek nacionalne države utegne uveljavljati etnično manjšinski, deprivilegirani status za državljane, ki ne pripadajo isti avtohtoni etničnosti kot Slovenci, pa tudi za imigrantske etnične manjšine brez slovenskega državljanstva, ki so brez političnih pravic, za kategorije imigrantov z nepriznanim imigrantskim statusom, ki nimajo zagotovljenih nekaterih pomembnih socialnoekonomskih in kulturnih pravic.

Politično odločanje nacionalnih držav upošteva predvsem interese nacije, pri čemer utegnejo biti zanemarjeni različni *posebni* interesi ter *individualni* interesi državljanov (Rizman, 9, 34).

Majhne nacionalne države se znajdejo – še posebej v zgodnjih obdobjih – pred nevarnostjo zaprtosti v svojih okvirih, z osamljenostjo in težavami vključevanja v nadnacionalne integracije kakor tudi pred nevarnostmi centralizacije, ki omejuje že uveljavljeno regionalno samoupravo.

Nerazumevanje osamosvojitvenih prizadevanj majhnih narodov z vidika velikih narodov

Večji narodi težko razumejo težnje majhnih narodov po njihovi nacionalni suverenosti in politični avtonomiji, ker vidijo na primer v slovenskih osamosvojitvenih prizadevanjih cepitev večje državne enote (Jugoslavije); avtonomne majhne nacije razumejo kot posmeh zanje povsem sprejemljivim političnim teorijam, ki se opirajo na edino veljavni vzorec o čim večjih in ekonomsko močnih nacionalnih državnih tvorbah (Smith 63–77).

Procesom razdruževanja, ločevanja, secesinizma mednarodna javnost nasploh ni naklonjena in še posebej v sedanjem času ne, ko razpadata Sovjetska zveza in Jugoslavija, kar utegne zaplesti mednarodne odnose in spodbuditi takšna gibanja še v drugih okoljih. Procesi razdruževanja vodijo lahko, tako kot v Jugoslaviji, v najbolj grobe nasilne konflikte, ki ogrožajo širša okolja. V tej zvezi se zastavlja problem uveljavljanja načela samoodločbe in nevmešavanja v notranje zadeve posameznih držav. Gre v bistvu za bolj ali manj restriktivno uporabo obeh načel. Države ne dovolijo uresničevanja načela samoodločbe za etnične skupine znotraj svojih meja, kar pa zadeva uporabo tega načela za narode znotraj zveznih držav (Jugoslavija), pa ne bi moglo biti omejitev, ker bi bila sicer tem narodom onemogočena osamosvojitve in njihov razvoj v državotvorne nacije (Slovenci).

Sprejemljiva so stališča, po katerih je načelo samoodločbe narodov trajna in časovno neopredeljena pravica. Narodove suverenosti ni mogoče časovno izčrpati; ena generacija prihodnjim generacijam ne more vsiliti svojih odločitev. Je pa načelo samoodločbe tudi brezkončno glede na trajne procese prehajanja etničnosti v nove narode in naprej v nacije. Osamosvojitveni etnični konflikti v Jugoslaviji, kjer gre predvsem za osamosvojitve narodov ali za ohranitev Jugoslavije, dobivajo takšne dimenzije nasilja in širšega ogrožanja, da niso več upravičene restriktivne interpretacije načela o nevmešavanju v notranje zadeve držav (Rizman 26, Mayer 110–114).

Iz številnih opredelitev nacionalizma kaže izluščiti tiste elemente, ki označujejo sodobni slovenski nacionalizem. Zanj velja, da zavest o etnični posebnosti in ideologiji integriranja na narodnih temeljih spodbuja politično mobilizacijo za uveljavitev suverene nacionalne države. Pri tem se do izbruha agresije na Slovenijo in Hrvaško nista kazala izrazit množični prezir in sovraštvo do drugih jugoslovanskih narodov (SJM 90/2, RI FSPN). Politična dogajanja v zadnjem obdobju – z vojaško agresijo zvezne armade na Slovenijo in agresijo zvezne-srbske vojske na Hrvaško – seveda poglobljajo etnično distanco med Srbi in Slovenci, kar še ni mogoče prevesti v vsesplošno agresivno sovraštvo do srbskega naroda. Neuspešnost političnega dogovarjanja v pogledu preoblikovanja Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije seveda odseva na slovenski nacionalizem in pušča sledove v odnosih do drugih jugoslovanskih narodov, predvsem pa krepi trdno odločenost za uresničitev osamosvojitve – ne glede na stališča drugih jugoslovanskih narodov o bivanju v skupni državi ali pa v ločenih državah. Sodobni slovenski nacionalizem ima politično razsežje: uveljaviti nacionalno državo in z njo zagotoviti politično moč naroda, s tem pa izenačiti kulturne in politične elemente naroda. Slovenski nacionalizem teži k uveljavitvi in konsolidaciji samostojne nacionalne države. Ne teži k razširitvi nacionalne države preko sedanjih notranjih republiških ali mednarodnih meja (Alter 221, Tiryakian, Nevitte 279–282).

Slovenski nacionalizem ima kulturne elemente, saj utrjuje navezanost na posebno narodno kulturo, preko katere vodi pot do univerzalnega, hkrati pa zaradi poudarjene politične narave uveljavitve nacionalne države dobiva značilnosti državljanskega, političnega nacionalizma, ki ima tudi poteze egoizma z vsemi njegovimi neuniverzalnimi primesmi. Državljanski, politični nacionalizem nosi v sebi nenehno nevarnost, da morejo opcije za lastno nacijo prerasti v oškodovanje drugih ali celo v šovinizem.

Državljanski-politični nacionalizem se zaradi vseh zapletov v zvezi z osamosva-
janjem Slovenije utrjuje in Slovenci so še močno oddaljeni od tolerantnega etničnega pluralizma, na kar opozarjajo empirične raziskave (SJM 1990/2, RI FSPN).

Zastavlja se vprašanje, kako preseči elemente egoizma kot sestavine državljan-
skega-političnega nacionalizma in uveljaviti med Slovenci univerzalizem, kozmo-
politizem, humanizem, toleranco? Odgovore je treba iskati v krepitvi kulturnega
nacionalizma, odprtega do univerzalnega in v omejevanju etnocentričnih skrajno-
sti državljankega nacionalizma (Todorov, 145-164).

Zgodovinski pogled na nastajanje slovenskega nacionalizma kaže na njegovo
uvrstitev med pojavne oblike klasičnega vzhodnega (habsburškega) nacionalizma.
Slovenci so v svojem zgodovinskem razvoju dolga leta pripadali političnim distri-
ktom, v katerih so imeli manj politične moči in oblasti kot pripadniki drugih
dominantnih narodov, nosilcev politične moči in oblasti. Te razlike v politični
moči so Slovenci občutili več obdobj svojega razvoja, od Avstro-Ogrske do Jugo-
slavije. Hkrati z razlikami v politični moči so Slovence v preteklem obdobju biva-
nja v avstro-ogrskem imperiju prizadele tudi razlike med njimi in dominantnim
narodom v zvezi z možnostmi vključevanja v moderni izobraževalni sistem, rabe
materinega jezika, uveljavljanja in razvijanja narodne kulture, lastnih medijev ipd.
Te kulturne razlike so se stekale v škodo Slovencev in so jih omejevale v možno-
stih razvoja modernega načina življenja.

V obdobju bivanja v obeh Jugoslavijah se zdi, da dobiva njihov nacionalizem
povsem specifične poteze. Slovenci so bili v politični moči omejeni, imeli pa so

prednost pred drugimi jugoslovanskimi narodi v pogledu vstopanja v procese modernizacije, povezanimi z dostopom do modernega izobraževalnega sistema (Gellner 257–265).

Iz povedanega sledi, da ni presenetljivo, da v sodobnem slovenskem nacionalizmu zasledimo ob kulturnih predvsem tudi politične vidike. Slednji so še posebej izpostavljeni zaradi dolgotrajne zgodovinske razmejitve med nosilci politične moči na strani dominantnih narodov in med Slovenci, ki so imeli le omejeno politično moč.

Zastavlja se vprašanje, ali ima slovenski nacionalizem ekonomske temelje? Slovenska politična vodstva omenjajo ekonomsko izkoriščanje Slovenije zaradi dajatev nerazvitim okoljem Jugoslavije in financiranja federacije. V javnosti se je ustvarjalo prepričanje o ekonomskih koristih, ki jih bo prinesla osamosvojitve Slovenije. Po drugi strani pa beremo teze, da ekonomska neenakost ni nujno rezultat politične diskriminacije. Slovenci in Hrvati imajo višji standard kot Srbi, ki jih je v jugoslovanskih razmerah potrebno šteti za dominantni narod. Z relativno ekonomsko prikrajšanostjo ni mogoče zadovoljivo pojasniti etnonacionalizma, kot je to izhajalo iz prevladujočih marksističnih obrazložitev. Razkorak med Slovenci v ekonomski razvitosti in pripadniki drugih jugoslovanskih narodov je postalo vse večje, in Slovenci so bili nedvomno najbogatejši in najbolj razvit narod v Jugoslaviji – so pa bili vendarle kljub temu najbolj nezadovoljni z bivanjem v Jugoslaviji. Slovenci so se namreč začeli ozirati preko jugoslovanskih meja in se primerjati z razvojem drugih evropskih narodov. V tem smislu so ekonomski razlogi posredno vplivali na njihov nacionalizem, ko so zaradi gospodarskih razlik zapuščali Slovenijo številni ekonomski emigranti, ki so odhajali v razvitejše zahodnoevropske države. To je rojevalo etnonacionalistične reakcije, saj množične emigracije, še posebej pa beg možganov, slabijo narod. Po drugi strani pa se je pojavilo iz etnonacionalističnih razlogov nerazpoloženje do prevelikega dotoka imigrantov iz drugih jugoslovanskih republik (Connor 293–317).

Zdi se, da pri uveljavljanju slovenskega nacionalizma ne gre pripisati temeljne teže ekonomskim razlogom, ti imajo le posredni vpliv. Slovenski nacionalizem ima, kot smo že ugotovili, predvsem politično, pa tudi etnično-kulturno razsežje.

Od klasične do moderne nacionalne države

Sedanji čas označuje zaton klasične nacionalne države in njeno moderniziranje. Procesi nadnacionalne integracije in širšega mednarodnega povezovanja omejujejo suverenost nacionalnih držav, pri čemer pa še zmeraj igrajo dominantno vlogo velike in močne nacije. Nastaja evropska skupnost razvitih držav, ki izpričuje, da ločena politika nacionalnih držav ni več mogoča, hkrati pa njihova politika ni imuna pred vplivi ZDA. Tradicionalna usmeritev, značilna za industrijske družbe, temelječa na posameznih nacionalnih vrednotah, ne ustreza več postindustrijskemu družbenemu razvoju.

Slovenija v postsocialističnem obdobju pospešeno gradi svojo nacionalno državnost, potem ko je opustila socialistično ideologijo o odmiranju države in prenašanju nekaterih njenih funkcij na družbo preko samoupravnega sistema. Dejansko pa zvezna in republiška država v času slovenskega socialističnega obdobja nista odmirali, vendar tudi nacionalna država v omejenih jugoslovanskih federativnih okvirih ni mogla zaživeti. Pri sedanji graditvi slovenske nacionalne države se zastavlja pomembno vprašanje: ali bodo v njej prevladovali klasični ali moderni

elementi? Po eni strani družbenega razvoja ni mogoče prehitevati, kar govori za prevladujoči obstoj klasičnih elementov nacionalne države. Po drugi strani pa že uveljavljene izkušnje klasičnih nacionalnih držav in pa nujnost Slovenije, da se kot majhna družba odpira in mednarodno povezuje, ustvarjajo upanje o moderni zasnovi slovenske nacionalne države. Vse težave ob osamosvajanju Slovenije in njena nerazvitost po evropskih merilih, kakor tudi majhna količina moči, s katero razpolaga, vodijo do prepričanja, da prehod Slovenije v moderno nacionalno državo ne bo hiter niti enostaven. Nastajajoča slovenska nacionalna država se bo morala naglo posloviti oz. ločiti od svoje vsemogočne in vsestranske intervencijske vloge, dopuščati razvoj civilne družbe, se otresti bremen etnocentrizma, političnega (državlanskega) nacionalizma ipd. Ko se bo uveljavila slovenska nacionalna država, bo najbolj skladno z njenim razvojem, če bo potekal hkraten razvoj klasičnih in modernih funkcij nacionalne države. Država naj tako zagotavlja vse sklope individualnih in kolektivnih pravic, določa notranjo ureditev, skrbi za varnost naroda, njegov kulturni obstoj in razvoj, prispeva k reševanju socialnoekonomske krize in preprečuje izbruhe novih kriz. Funkcije sodobne nacionalne države so še zmeraj mobilizacijske, stabilizacijske, legitimacijske, identifikacijske, integracijske ipd., vendar te funkcije ne smejo omejevati uveljavljanja civilne družbe in zanemarjati transnacionalnih procesov (Mayer 135–144).

Slovenska nacionalna država nastaja. Bo slovenska družba našla dovolj moči, da se država ne bo vgnedzila s svojo politokracijo in birokracijo v vseh sektorjih družbe, ki zahtevajo obstoj relativne avtonomije (gospodarstvo, kultura, znanost, univerza ipd.)? Bo zmogla nacionalna država uravnoteženo služiti svojim državljanom in narodu? Bo našla razmerje med delovanjem državne prisile in svobodno iniciativnostjo civilne družbe? Bo opuščala etnocentrizem in pospeševala interkulturalizem? Vse to so dileme, ki se odpirajo ob razmišljanjih o nastajanju slovenske nacionalne države in njenem hkratnem moderniziranju (Citron, 214–220).

II. O PROCESIH RAZPADANJA JUGOSLAVIJE

Zgodovinske dimenzije razpada Jugoslavije

Stara Jugoslavija, etnično mešana tvorba, je združevala narode, ki zaradi uveljavljenega unitarizma niso mogli razviti svojih nacionalnih držav; številni narodi so občutili podrejenost dominantnemu srbskemu narodu. Ni bilo popuščanja podrejenim narodom, njihove pravice, kakor tudi človeške pravice se niso spoštovale in vsa ta narodna in socialna ponižanja so pripravljala pot zmagi komunističnih sil v narodnoosvobodilnem boju po koncu druge svetovne vojne.

Narodne in druge etnične sile so bile med NOB mobilizirane. Vodilno moč si je pridobila komunistična partija, ki je deklarirala usklajenost narodnih in revolucionarnih ciljev. Po prevzemu oblasti se je začasna usklajenost narodnih in revolucionarnih ciljev podrla, in sicer na škodo narodnih ciljev, uveljavil pa se je vsestranski centralizem, in ko se je sistem utrdil in postal dovolj močan, je dal nekatere koncesije narodnim interesom, ki pa niso bili zadostni. Režim je mobiliziral narodne in etnične sile, potem pa jih je izigral. Latentni nacionalni konflikti so tleli pod površjem in izbruhnili na dan ob razpadu socialističnega sistema, ki ni omogočil razvoja nacionalne suverenosti in seveda tudi ne spoštovanja človeških pravic (Rotschild, 178–190).

Jugoslovanski komunizem so označevali za nacionalni komunizem, kar ni naj-

boljše poimenovanje konflikta z Informbirojem 1948, ko je jugoslovansko vodstvo odreklo pokornost sovjetski oblasti, ki je v imenu proletarskega internacionalizma podrejala vse socialistične države. Šlo je za konflikt med dvema vladajočima komunističnima »nacionalizmoma«, enim velikim in drugim majhnim. Odločitev Jugoslavije je temeljila na težnji po pridobitvi suverenosti socialističnih držav, ne pa na prizadevanjih za uveljavitev nacionalne suverenosti republik znotraj jugoslovanske federacije (Szporluk, 353, 354).

Jugoslovanska federacija v socialističnem obdobju ni zagotavljala možnosti polne uveljavitve nacionalnih držav v njenih okvirih, hkrati pa številni deli narodov bivajo zunaj svoje matične republike, v drugih republikah. To etnično mešanost dopolnjujejo še številne avtohtone etnične manjšine in razpršene imigrantske etnične manjšine. Z izjemo Slovenije so vse druge jugoslovanske republike etnično mešana področja. Politična integracija ostaja nedokončana zaradi politično in institucionalno razdeljenih narodov in zapoznelih prehodov deprivilegiranih etničnih manjšin v narode ter narodov v državotvorne nacije (Alter 233–237).

Socialistična Jugoslavija, ki je imela izkušnje iz obdobja stare Jugoslavije glede neuspešnosti vladanja v zapletenem večetničnem prostoru, je vendarle ponovila nekatere stare napake. V zveznih organih oblasti, v vojski, policiji so bili favorizirani Srbi kot pripadniki prednostnega naroda. Ti niso ostali nevtralni v etničnih konfliktih preoblikovanja Jugoslavije, kar se je očitno pokazalo ob agresiji na Slovenijo in Hrvaško.

Nacionalna politokracija spodbuja etnične konflikte z uporabo znane metode grešnega kozla, ko obtoži druge narode za neuspehe in probleme v lastnem okolju in s tem prevali krivdo na druge ter tako vzpostavlja nadomestne tarče za sproščanje frustracij. Z ustvarjanjem etnične distance in ksenofobije pripravi razmere – predvsem med nižjimi socialnimi sloji – za obdobje nosilnih etničnih konfliktov.

Republike so bile v nenehnih ekonomskih konfliktih, saj so bile med njimi velike razvojne razlike, v etnično mešanih republikah pa so se ti konflikti na etničnih osnovah širili med večinskim narodom in manjšinskimi deli narodov ter etničnimi manjšinami. Planska razporejanja sredstev in obveznosti med narodi in etničnimi skupinami se niso izkazala za učinkovita oz. smotrna za preprečevanje narodnih in etničnih konfliktov.

Vzporedno razpadanje jugoslovanske federacije in socialističnega sistema je potisnilo na plan številne narodne stranke, ki so začele delovati tako, kot je že znano iz polpretekle zgodovine. Manipulirale so s svojimi pristaši in njihovim strahom pred pripadniki drugih jugoslovanskih narodov in dominacijo drugega naroda; sejale so medsebojno sovraštvo z netočnimi informacijami o drugih narodih; povzdigovalе so nacionalne mite in postavljale narodne interese visoko nad vse druge, še posebej nad individualne državljanske in človeške interese. In tako sta se antagonistično soočila dva koncepta: izločitev iz Jugoslavije in ohranitev Jugoslavije na unitarističnih temeljih (Rothschild, 165–176).

Omejevanja in kršitve etničnih pravic in pravic narodov v jugoslovanskih okvirih

V socialistični Jugoslaviji so bile mnoge pravice narodov omejene ali nepriznane, nekatere od priznanih pravic pa se sploh niso uresničevale. Očitne kršitve narodnih pravic prihajajo do izraza med vzporednim razpadanjem Jugoslavije in njenega preoblikovanja v postsocialistične družbe. Dostojanstvo narodov je bilo prizadeto in ta prizadetost se vleče še naprej. Pravica do samoodločbe je bila

razglašena za že »potrošeno« z avnojskimi odločitvami 1943. leta; zato prehod v postsocialistično obdobje že oznamenjuje boj za priznanje te pravice. Ta pravica se sedaj ne priznava albanskemu narodu kot najštevilnejšemu na Kosovu, popolno nesoglasje pa obstaja glede spornega priznanja pravice do samoodločbe delom narodov, ki živijo v drugih republikah – zunaj matične republike. To nesoglasje je eden od izvirov in povodov za nasilne etnične konflikte na jugoslovanskem prostoru.

Dostojanstvo narodov prizadevajo sedanji neokolonialni odnosi Srbije do Albancev, ki so jim kršene oz. zanikane njihove narodne, kulturne, politične ter človeške pravice.

Vprašljive so razmere v zvezi z narodnim življenjem in razvojem Muslimanov v Sandžaku, Albancev v Makedoniji, narodnih manjšin ipd. Odrpte so etnične in druge pravice Romov, kakor tudi imigrantov, ki prihajajo iz drugih jugoslovanskih republik. Srbom na Hrvaškem so bile omejene njihove pravice do sprememb političnega režima na Hrvaškem – in po sedanji vojni bo verjetno razmerja med Hrvati in Srbi na Hrvaškem zelo težko ponovno zasnovati na načelih dejanskega spoštovanja sodobnih pravic narodov.

Srbske vojaške sile z jugoslovansko armado z agresijo na Hrvaško flagrantno kršijo načela o nedotakljivosti hrvaških meja in ozemelske integritete. Vojna na Hrvaškem prizadeva načelo o miroljubnem urejanju etničnih in nacionalnih sporov. Nasilna preseljevanja etničnih skupin, ki se uveljavljajo v sedanjem vojnem obdobju, spreminjajo demografsko sestavo etnično mešanih območij in s tem se grobo kršijo načela etnične in narodne integritete (Mayer, 116–130).

Jugoslovanski nacionalizmi

Začetki politične pluralizacije (z različno intenzivnostjo) so pri jugoslovanskih narodih razbohotili nacionalizme, ki so izbruhnili po obdobju njihovega omejevanja v časih obstoja SFRJ. Naraščala je nacionalna identiteta in z njo vred težnje po politični emancipaciji in ustvaritvi nacionalnih držav. Že to dejstvo je napovedalo razkroj in cepitev Jugoslavije in procese osamosvajanja republik. Če bi ostalo na tej ravni nacionalizma, bi moglo priti do procesov relativne mirne delitve Jugoslavije. Tem komponentam nacionalizma so se pridružile še druge: prezir in sovraštvo do drugih jugoslovanskih narodov s potezami egoizma, torej značilnosti problematičnega političnega nacionalizma, ki so vidne predvsem v razmerjih med Srbi in Hrvati in med Srbi in Albanci. Ko so Srbi začeli uresničevati zahtevo: vsi Srbi v eni državi in zaščita Srbov na Hrvaškem, se je začela njihova agresija s pomočjo jugoslovanske armade na Hrvaško in nacionalizmi so dobili svoje najtemnejše tone.

Zaostrene nacionalizme so spodbudile tudi odločne odcepitvene in osamosvojitvene težnje Slovenije in Hrvaške pri braniteljih obstoja Jugoslavije.

Srbski nacionalizem, uporabljen v praksi – od Kosova do Hrvaške – se zdi, da ima primat v agresivni nestrpnosti do sekundarnih in izpeljanih nacionalizmov drugih jugoslovanskih narodov. Vzporedno s srbskim nacionalizmom je izbruhnil hrvaški – in medsebojno sovraštvo zaradi vojne na Hrvaškem postaja neizmerno. Sosednji prvi nacionalizmi spodbujajo šibke nacionalizme in nacionalistična spirala se nadaljuje. Razvija se tudi t. i. zastopniški nacionalizem, ko emigranti izražajo solidarnost do svojih matičnih narodov in njihovih hotenj, kar izžareva vplive na

razmere med pripadniki različnih jugoslovanskih narodov, ki bivajo v različnih imigrantskih družbah.

Nacionalizmi v prostoru Jugoslavije ne nastajajo le v medsebojnih razmerjih med sprtimi narodi, marveč tudi kot reakcija proti poskusom centralizacije razpadajoče zvezne države. Obstoje centralizirane zvezne države se kaže kot trajnejši interes največjega jugoslovanskega naroda (Smith, 69–77).

VIRI:

1. R. Rizman: Teoretske strategije v študijah o etnonacionalizmu, Teorija in praksa 8–9/1991, str. 939–954.
2. Zbornik: Študije o etnonacionalizmu, uredil R. Rizman; Krt (knjižna zbirka 39), Ljubljana 1991:
 - R. Rizman: Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma;
 - J. Armstrong: Pristop k nastanku narodov;
 - P. Alter: Kaj je nacionalizem?;
 - A. Smith: Genealogija narodov;
 - T. Mayer: Razlikovati narod: etnos in demos;
 - E. Tiryakian, M. Nevitte: Nacionalizem in modernost;
 - T. Todorov: Narod in nacionalizem;
 - W. Connor: Ekonomski nacionalizem ali etnonacionalizem;
 - S. Citron: Nacionalni mit;
 - R. Szporluk: Komunizem in nacionalizem;
 - G. Rothschild: Etničnost in država.
3. A. Smith: State-Making and Nation Building, v: J. Hall ed.: States in History, Basil Blackwell, London 1986, str. 228–263.
4. R. Jackson: Ethnicity, v G. Sartory: Social Science Concepts, Sage, London 1984, str. 203–233.
5. Slovensko javno mnenje 90/2, RI FSPN, Ljubljana 1990.

DRAGO ZAJC

Politična modernizacija in oblikovanje opozicijskega pluralizma

1. Uvod – politična modernizacija kot pogoj preobrazbe postkomunističnih družb

Politologi, ekonomisti in drugi družboslovci v ocenah sodobnih družb poudarjajo gospodarski razvoj in politično stabilnost, ki naj bi bila dva med seboj tesno povezana dejavnika. Pri tem naj bi bila politična stabilnost dolgoročno odvisna od razvoja političnih institucij oz. od njihove sposobnosti vključevanja novih družbenih skupin v politično odločanje. Prav to naj bi političnim institucijam dajalo potrebno legitimnost, na drugi strani pa povečevalo njihovo sposobnost pri oblikovanju skupnega družbenega interesa.¹ Pristop, ki splošni družbeni razvoj povezuje z modernizacijo političnih institucij, nima svojega pomena le pri presojanju daljših zgodovinskih obdobj, ko gre za postopno politično evolucijo, ampak tudi za analizo hitrih sprememb v sodobnih družbah, še posebej tistih, v katerih prihaja do hitrega razpada realsocialističnih sistemov, ki jih pojmujejo kot razvojno zastarele, »protimoderne« ali kvečjemu »obmoderne«. Politična modernizacija kot splo-

¹ Glej npr. S. P. Huntington, Political order in Changing Societies, New Haven and London, YUP 1969, str. 4